

Marchłow, Maria

"Cultural psychology : once and future discipline", Michael Cole, Cambridge, Massachusetts-London 1998 : [recenzja]

Acta Universitatis Nicolai Copernici. Socjologia Wychowania 14 (339), 296-300

2000

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

podjęcia decyzji, zarówno u zwolenników jak i przeciwników transplantacji, jest w sytuacji pobierania narządów od osoby bliskiej, która nie wyraziła swojego stanowiska w tej sprawie. Wnioskując wskazują autorzy na istotność postaw ogólnych, zwiększając one prawdopodobieństwo podjęcia decyzji o pobraniu narządu. Nie jest to również uzależnione od płci i wieku, co wyraźnie wpływa na potrzebę kształtowania pozytywnych postaw społecznych, niemniej jednak należy w sposobie kształtowania zwrócić jednak uwagę na płć (mężczyźni ogólny stosunek do transplantacji mieli bardziej pozytywny) i wykształcenie (taka sama zależność przy wyższym wykształceniu). Jeśli chodzi o kontekst sytuacyjny — większe prawdopodobieństwo zgody występuje w sytuacji określonej; tu prawdopodobnie łatwiej, według autorów, sformułować własne intencje, co sprzyja podjęciu pozytywnej decyzji. Rola lekarzy jest większa w stosunku do osób o negatywnej postawie. Na czynniki sytuacyjne ma wpływ sam zespół transplantacyjny. Może on swoim zachowaniem zasugerować spostrzeganie sytuacji, rozpraszać wątpliwości, zorganizować sytuację ułatwiającą podejmowanie decyzji.

Prezentowane w książce refleksje i badania pozwalają na zgodę co do kwestii przygotowania psychologii jako nauki do roli społecznego katalizatora zmian. Mnogość dziedzin, jakie zostały tu przedstawione, dowodzi zapotrzebowania na ten rodzaj zaangażowania się psychologów. Prace pełnią nie tylko funkcję informacyjno-poznawczą, ale skłaniają również Czytelnika do zastanowienia się nad istotą przemian, ich skutkami, a także złożonością kontekstu społecznego i psychologicznego, w jakim się dokonują. Publikacje oprócz wartości poznawczej mogą również inspirować do dalszych poszukiwań badawczych, pokazują one jednocześnie, jak wiele jest jeszcze do zrobienia na polu interwencji psychologicznej w społeczeństwie. Prewencja i interwencja społeczna są dziedzinami, które dają szerokie możliwości badawczego i praktycznego oddziaływania, tym bardziej, że ten rodzaj działalności jest w okresie przemian szczególnie potrzebny. Podsumowując, można stwierdzić, iż książka ta jest niezbędna tym, którzy podjęli lub chcą podjąć się pracy związanej z konstruktywnym rozwiązywaniem problemów społecznych.

rec. *Julita Wojciechowska*

Michael Cole, *Cultural psychology: once and future discipline*, Cambridge, Massachusetts, and London 1998, The Belknap Press of Harvard University Press, s. 432

Książka Michaela Cole'a *Cultural psychology: once and future discipline* została wyróżniona przez Harvard University Press za wybitną publi-

kację o edukacji i społeczeństwie nagrodą ustanowioną przez Virginia and Warren Stone Foundation w 1995 roku. Autor, Michael Cole, jest profesorem psychologii i komunikacji, a także dyrektorem *Laboratory of Comparative Human Cognition* na Uniwersytecie Kalifornijskim w San Diego. Urodził się w 1938 roku. Wiele lat swojej kariery naukowej poświęcił badaniom różnic w rozwoju myślenia ludzi żyjących w różnych kulturach. Od eksperymentów porównawczych tak zwanej psychologii międzykulturowej przeszedł stopniowo do pracy nad poszukiwaniem nowej dla siebie formuły, która mogłaby dostarczyć mu zadowalającego wytłumaczenia związków pomiędzy kulturą i rozwojem poznawczym. Skierował swoje zainteresowania w stronę psychologii kulturowo-histerycznej, której wybitnymi przedstawicielami i kreatorami byli L. S. Wygotski i jego współpracownicy: A. Leontiew i A. Łuria. Temu ostatniemu też, jako mentorowi, obok Williama Estesa, książka *Cultural psychology* została zadedykowana. Poprzez pracę teoretyczną i praktyczną, poprzez studia dzieł takich autorów jak, oprócz wspomnianych powyżej, Wundt i Munstenberg oraz Dilthey, Sapir i inni, a także poprzez rysującą się współcześnie, intensywną międzynarodową współpracę w obszarze psychologii kulturowo-histerycznej Michael Cole doszedł do określenia i ponownego zdefiniowania tej dyscypliny, którą nazywa „psychologią kulturową”.

Centralnym założeniem tej nowej dziedziny psychologii jest traktowanie wpływu kultury na rozwój poznawczy jako zagadnienia równie istotnego w dążeniu do zrozumienia ludzkiego myślenia, co badania neurologiczne i neurofizjologiczne. W tym ostatnim podejściu i wywodzącej się zeń psychologii behawioralnej i kognitywnej, a więc też w wielu badaniach dotyczących różnic kulturowych, twierdzi Cole, kulturę traktuje się jako względnie stały układ czynników, wobec którego dokonuje się taki czy inny rozwój myślenia jednostki. Człowiek poddany działaniu swojego środowiska, traktowanego przez badaczy jako zmienna niezależna, jest formowany w sposobach swojego myślenia czy zachowania w ogóle. Autor pisze: „Brak tu [...] jakichkolwiek wskazówek, w jaki sposób kulturowe zmienne niezależne ulegają transformacji w psychologiczne, jednostkowe procesy poznawcze. W jaki sposób nowe treści kulturowe prowadzą do powstawaniu różnic kulturowych w odniesieniu do procesów poznawczych?” (s. 17). Tymczasem w psychologii kulturowej kultura oraz ludzkie poznanie traktowane są jako wzajemnie się kształtujące. Człowiek jest formowany oraz jednocześnie sam formuje środowisko, w którym żyje. Kultura przestaje tu być więc traktowana jako niezmienny dla wszystkich badanych zestaw czynników, lecz jest rzeczywistością, która może uczestniczyć w formowaniu ludzkiego poznania na tyle, na ile człowiek jest czynnie zaangażowany w relację z nią. Musi zakładać to zwrócenie uwagi badacza na, obok charakteru kultury w jej zewnętrznych przejawach, żywotne dla podmiotu interesy w działaniach, jakie podejmuje, prawdziwe cele, jakie stawia sobie on sam lub jakie

są przed nim postawione, ponieważ tylko uwzględniając osobistą rzeczywistość motywację osoby, można obserwować i analizować jej rzeczywisty wysiłek w relacji z otoczeniem. Takie podejście podważa wyłączność badań eksperymentalnych oderwanych od kontekstu codziennej działalności badanych, lecz ich nie wyklucza. Niemniej w psychologii kulturowej podkreśla się wagę prowadzenia obserwacji i badań w takich okolicznościach jak zabawa, gra etc. Psychologia kulturowa zatem to psychologia analizująca działanie i działaniu przypisująca olbrzymie znaczenie. Człowiek aktywny, prawdziwie konfrontujący się ze światem i ze światem współpracujący to człowiek, który rozwija siebie i poprzez siebie to, co go otacza.

Nowe podejście wymaga nowej jednostki analizy, nowego punktu zaczepienia dla i teoretycznych rozważań, i praktycznych weryfikacji. Dla Michaela Cole'a podstawową jednostką takiej analizy jest artefakt (ang. *artifact*). Jak zaznacza sam autor (s. 108) pojęcie artefaktu jest stworzone na bazie teorii posługiwania się narzędziami Wygotskiego, Leontiewa i Łurii (wraz z ich powiązaniem z teoriami Hegla i Marksa) i stanowi jej przetworzenie czy też zmodyfikowaną formę. Artefakt definiuje się (s. 117–145) jako to, co pośredniczy w relacji między człowiekiem i przedmiotem. Nie przynależy on do żadnego z nich osobno, lecz jest tworem będącym właściwością i jednego, i drugiego jednocześnie. Artefakt jest „...aspektem materialnego świata, który został zmodyfikowany w ciągu historii poprzez inkorporację w skierowanym na cel działaniu człowieka” (s. 117). Można by go określić jako pewną procedurę działania wynikającą zarówno z właściwości samego przedmiotu co i właściwości tego, który się nim posługuje. Natura artefaktu jest podwójna: materialistyczna i idealistyczna (konceptualna) zarazem. Ponieważ osiągnięcia kolejnych pokoleń kumulują się, dziecko urodzone w kulturze nie rozpoczyna swojej „drogi kulturowej” od początku, lecz jest otoczone przez system artefaktów wybudowany wysiłkiem swoich przodków oraz aktualnego środowiska. Konkretnie przedmioty, takie jak krzesło, czajnik, ulica czy komputer niosą w sobie treść społeczną, oddziałują nie tylko poprzez swój bezpośrednio spostrzegany kolor czy kształt, lecz poprzez swoje historyczne i środowiskowe znaczenie, w tym również środowiskowo–kulturowe znaczenie wspomnianych koloru czy kształtu. W ludzki działaniu przedmioty świata materialnego uzyskują swoją formę idealną, myślenie natomiast kształtowane jest przez świat zewnętrzny. Dzięki upośrednieniu relacji podmiot–przedmiot przez artefakt możliwa jest wzajemna koordynacja obu biegunów: podmiotu i jego środowiska. Jak twierdzi Cole (s. 118) opisany punkt widzenia — koncepcja artefaktów jako produktów ludzkiej historii — proponuje traktowanie tego, co materialne i tego, co symboliczne w ludzkim poznaniu jako pierwotną jedność, a to pozwala ominąć spory na temat pierwszeństwa któregoś z nich. Dostarcza też użytecznego punktu odniesienia dla kontaktu między różnymi dziedzinami, które w większym czy mniejszym stopniu zajmują się podobną

tematyką, takimi jak: filozofia, antropologia, językoznawstwo, historia, psychologia poznawcza etc. Jest postulatem autora, aby znaleźć jak najszerszą płaszczyznę porozumienia między naukowcami różnych specjalności, gdyż prowadzić to może do wzajemnego wzbogacenia badań, poszukiwań i inspiracji, a przede wszystkim — do lepszego zrozumienia, czym jest człowiek wobec swojej kultury i odwrotnie.

Psychologia kulturowa nazywana jest przez autora (s. 98) „drugą psychologią” (ang. *second psychology*). Jak już pisałam, Cole skłonny jest ją traktować nie jako kolejne odgałęzienie psychologii poznawczej, ale jako *nową dziedzinę*, o innych podstawach filozoficznych i metodologicznych. Książkę *Cultural psychology* można by określić jako dzieło programowe, prezentację nowej perspektywy o starych korzeniach (stąd też podtytuł *once and future discipline* — dyscyplina przeszłości i przyszłości). Metodologia Wygotskiego i jego kontynuatorów wywodzi się z próby przewyciężenia rozdźwięku pomiędzy tymi dyscyplinami, które starały się wyjaśniać zachowanie człowieka w kategoriach elementarnych funkcji psychicznych, badanych laboratoryjnie, poddanych wymogom metod nauk przyrodniczych a tymi dyscyplinami (np. etnologią, antropologią itp.), które analizowały kulturowe zachowanie człowieka w sytuacjach życiowych doświadczeń, w starciu z rzeczywistymi problemami egzystencjalnymi, w ich normalnym otoczeniu. Jakkolwiek psychologia kulturowa nie przeciwstawia się tej pierwszej, to jednak zasadniczo wywodzi się z drugiej, idąc za, jak pisze Cole (s. 256), poglądem Hegla, iż źródeł swej wiedzy poszukuje ona w „...codziennej, zorganizowanej kulturowo, historycznie rozwijającej się aktywności grup społecznych”. Wydaje mi się, że w jakimś sensie inkorporuje ona osiągnięcia tej pierwszej, przyznając sobie ostatnie słowo.

Człowiek, w myśl tej psychologii, to „obiekt-hybryda”: jest poddany i prawidłowościom swojej „zwierzęcej”, fizjologicznej natury i jednocześnie bytem zmagającym się aktywnie z życiem, kształtującym swoją wolę w starciu ze światem; nie można ignorować żadnego z tych biegunów.

Mogę polecić tę książkę z kilku powodów. Po pierwsze dlatego, że przedstawiony w niej punkt widzenia daje perspektywę zewnętrznego oglądu psychologii i stawiania fundamentalnych pytań związanych z tą dziedziną wiedzy: Dlaczego staramy się zrozumieć, co ludzie robią? Jak staramy się to zrozumieć? Czemu w istocie służy narzędzie, którego używamy? Czym ono jest i jaka filozofia przyświeca jego stosowaniu? Po drugie dlatego, że koncepcja kultury jako współkreującej się z ludzkim poznaniem wydaje mi się po prostu pasjonująca, tym bardziej, że mimo kilku lat spędzonych na studia teorii Wygotskiego, ciągle znajduję w niej coś zaskakująco nowego, tym bardziej więc interesujące wydają mi się jej rozwinięcia. Po trzecie, *Cultural psychology* jest aktualną prezentacją stanu badań w tej dziedzinie, dowodem na rosnące nią zainteresowanie we współczesnym świecie nauki i nawet, jeżeli kogoś nie interesuje ten punkt widzenia lub też jest mu

przeciwny, warto znać nowe tendencje formujące światową (w pełnym tego słowa znaczeniu) psychologię. Po czwarte, Michael Cole, jako uczony z kilkudziesięcioletnim dorobkiem, nie czyni z prezentowanej dziedziny jedynej istotnej ani też jedynej godnej zainteresowania, lecz uzupełnia to, co już jest. I w końcu chcę zaznaczyć, że *Cultural psychology* napisana jest w sposób bardzo uporządkowany i przystępny, jej lektura daje czytelny obraz prezentowanych zagadnień.

rec. *Marta Marchow*

Barbara Weigl, *Stereotypy i uprzedzenia etniczne u dzieci i młodzieży*, Warszawa 1999, Wydawnictwo Instytut Psychologii PAN

Stereotypy i uprzedzenia są wśród nas, co więcej, są w nas. Stanowią efekt spostrzegania otaczającej rzeczywistości. Są codziennością wpisaną w specyfikę systemu poznawczego. Czy jesteśmy na nie skazani? Być może „...*istnieje jakaś pozytywna alternatywa?*”¹. Wskazanie jej to nadrzędne przesłanie książki Barbary Weigl.

Praca ma zdecydowanie utylitarny charakter. Aspekt poznawczy został przez autorkę potraktowany niejako pomocniczo, jako niezbędne tło dla zrozumienia istoty i funkcjonowania stereotypów i uprzedzeń przedstawionych poprzez liczne badania, poświęcone diagnozie ustosunkowań dzieci i młodzieży do innych grup narodowych.

Monografia ta oparta jest na materiale badawczym, będącym efektem kilkuletniego programu, stanowiącym podstawę analizy problemu stereotypowego spostrzegania różnych grup narodowych i przejawów niechęci w stosunku do nich.

W kręgu zainteresowań badaczki znalazły się dzieci szkolne (w przeważającej części) oraz młodzież i dorośli z południowych terenów Polski. W prezentowanych badaniach B. Weigl poddała empirycznemu osądowi następujące kwestie:

- występowanie u dzieci przejawów stereotypowego spostrzegania innych i wskaźników uprzedzeń wobec obcych,
- identyfikacja źródeł uprzedzeń i stereotypów u dzieci,
- istnienie teoretycznych przesłanek do planowania postępowania modyfikującego stereotypy i uprzedzenia.

¹ B. Weigl, *Stereotypy i uprzedzenia etniczne u dzieci i młodzieży*, Warszawa 1999, s. 7.